

VERSLAG VAN DE WEST-EUROPA CONFERENTIE (LWF WOMEN IN CHURCH AND SOCIETY WICAS) D.D. 18 – 21 NOVEMBER 2013 TE STUTTGART.

Gender justice en vrouwen en reformatie

Van 18 tot 21 november jl. kwamen de contactvrouwen ('liaison persons') van de West-Europese lutherse lidkerken bijeen in het moederhuis van het lutherse diakonessenhuis van de Württembergse Landeskirche. Het belangrijkste agendapunt is de voorbereiding en organisatie van de WICAS Europaconferentie in mei 2014 in Meissen.

De Noord-Europese regio heeft hun vergadering al achter de rug, de Oost-Europese vrouwen hebben deze nog voor de boeg.

In 2012 is in Wittenberg het startschot gegeven voor het project 'Vrouwen en reformatie'. In de verschillende lidkerken hebben vervolgens allerlei activiteiten rond dit thema plaatsgevonden en zullen nog plaatsvinden, in het kader van 'Semper reformanda', voortgaande reformatie en vernieuwing. Eén van de vruchten van de Wittenbergconferentie is de ansichtkaartenserie met afbeeldingen van vrouwen die een belangrijke rol hebben gespeeld bij de verspreiding van de reformatie ten tijde van Luther. In Meissen zal dit project verbonden worden met het thema 'Gender justice' oftewel 'gelijkberechtiging' waar jaren aan gewerkt is en waarvan het resultaat te lezen is in het zojuist verschenen LWF-document 'Gender Justice Policy'.

De samensteller en motor achter dit project is dr. Elaine Neuenfeldt, tevens hoofd van de LWF-afdeling Women in Church and Society (WICAS). Zij vergadert met de West-Europese vrouwen mee.

I. Landenrapportages

Zoals gebruikelijk begint ook deze vergadering met het informeren van elkaar over het werk dat het afgelopen jaar in het kader van luthers vrouwenwerk is verricht.

Uitgangspunt hierbij is de vraag: 'Wanneer was je hervormer in je eigen kerk?'

Evangelische Kirche AB Oostenrijk: liaison person Sybille Monika Maier merkt op dat er in haar organisatie weinig tot geen bekendheid is met de 'vrouwen van de reformatie'. Dat de behoefte er is om deze vrouwen te leren kennen, blijkt uit de belangstelling die er is in de verschillende vrouwengroepen, waarbij is aangehaakt bij het project. Er zijn verschillende artikelen verschenen in EFA, het blad van de Oostenrijkse lutherse vrouwenorganisatie. Op verzoek vinden er voordrachten over de reformatievrouwen plaats in de gemeenten.

Het jaarthema 2013 is 'Samen leven'. Hierbij wordt samengewerkt met moslimvrouwen. Er is een bijeenkomst georganiseerd met de Palestijnse vredesactiviste Sumaya Farhat-Naser met als thema 'In de schaduw van de vijgenboom'.

De Oostenrijkse vrouwen doen mee aan de christelijke ontmoetingsdagen voor Midden- en Oosteuropa in Wroclaw, Polen, van 4 – 6 juli 2014.

Evangelisch Lutherische Kirche in Baden AB (ELKIB): predikante Cornelia Hübner neemt in deze vergadering waar voor de liaison person van haar kerk, Christel Westphal, die verhinderd is. Cornelia is de eerste vrouwelijke predikant van deze kleine, zelfstandig gebleven lutherse (Augsburgse Confessie)kerk, die ca. 6000 leden telt, verspreid over 8 gemeenten. De ELKIB onderhoudt zowel contacten met de Missouri Synode als de LWF, waarbij een spagaathouding soms onvermijdelijk is. De kerk staat bekend als conservatief, verrassend is derhalve wel - zoals uit de aanstelling van ds. Hübner blijkt -, dat de leden toch grotendeels positief zijn over de vrouw in het ambt. De ELKIB heeft zich niet aangesloten bij de Leuenbergkerken.

De kaartenserie van de reformatievrouwen circuleert in de gemeenten. Het vrouwenwerk is geactiveerd en naast de aandacht voor de reformatievrouwen zijn er bijeenkomsten rond vrouwen in de Bijbel en hun verhalen. De vergadering is van mening dat ds. Cornelia Hübner een ware 'women reformer' is.

Evangelisch-Lutherse Kerk in Italië (ELKI): voor deze kleine kerk van ca. 7000 leden, die verspreid wonen door heel Italië, is Gisela Salomon de liaison person. Ze

woont op Sicilië en is daardoor veel onderweg. Haar ervaring dat het vrouwenwerk zich nog altijd en steeds weer bekend moet maken ook binnen de eigen kerk en gemeenten wordt gedeeld door andere vrouwen. Je moet zorgen dat je erbij bent, in de synodevergaderingen, op landelijke studiedagen die door de synode worden georganiseerd. Coaching van de vrouwen in de plaatselijke gemeenten is een belangrijk onderdeel van haar werk. Gisela bereidt voorafgaand aan de Europaconferentie in Meissen een studiereis voor in het voetspoor van de reformatievrouwen, te beginnen in Ferrara, van waaruit Olympia Morata via Schweinfurt in Heidelberg belandt en een docentschap aan de universiteit krijgt aangeboden.

In een nieuw project werken de Italiaanse vrouwen samen met sociologe Silvana Panciera, die aan de Leuvense universiteit heeft gestudeerd en op het spoor is gekomen van de begijnen, net als de reformatievrouwen een onterecht 'vergeten' groep vrouwen. De begijnen vormen de eerste vrouwenbeweging en behalve dat ze de eerste ziekenverpleegsters in Europa zijn, is er een ongehoord spirituele rijkdom van de beweging uitgegaan, die geresulteerd heeft in theologische verhandelingen die o.a. Meester Eckhart en Ruysbroeck de Wonderbare gevoed hebben. Silvana Panciera onderzoekt hoe het komt dat zowel de theologische als medische op schrift gestelde wijsheid zo goed als verdwenen is.

Evangelische Kirche in Mitteldeutschland (EKM): ds. Christa Maria Schaller is voor haar Thüringse kerk aangesteld als 'gelijkberechtigingsreferent'. Zij begeleidt jonge vrouwelijke vicarissen en predikanten en organiseert mentoraten, waarbij deze jonge vrouwen begeleid worden door een oudere collega. Onder de dubbelzinnige noemer 'Beeld van een vrouw' zijn er vrouwenmaaltijden (Frauenmahle) georganiseerd, waarbij vanuit verschillende invalshoeken het gesprek tussen de gangen door gevoerd wordt, bijvoorbeeld 'verandert macht vrouwen of veranderen vrouwen macht?' De tentoonstelling 'Vrouwen van de reformatie' is een succes. Over het thema is een werkboek samengesteld, losbladig, dus uit te breiden. Het zal ook in het Engels verschijnen en moet klaar zijn voor Wittenberg 2017. De Thüringse vrouwen onderhouden een partnerschap met de Zweedse lutherse vrouwen die het idee 'reformatievrouwen' in hun eigen regio hebben overgenomen. Het project waarbij een hedendaagse vrouw of man gekoppeld wordt aan een historische vrouw loopt nog steeds.

Evangelische Kirche in Bayern (EKB): ds. Ulrike Hansen, tevens regio-coördinator voor het West-Europa vrouwen netwerk, vertelt dat in Beieren ook allerlei activiteiten georganiseerd zijn rond het thema reformatievrouwen. Er is de Argula von Grumbachstichting opgericht, die prijzen uitreikt aan vrouwen die zich onderscheiden binnen zowel kerk als samenleving.

Evangelisch Lutherische Nordkirche (Noordelbië en Mecklenburg): Julia Lersch werkt voor haar kerk als vrouwenreferent en deelt met Ulrike Hansen het regio-coördinatorschap. Ook hier is men actief met het project 'Vrouwen en reformatie: gisteren, vandaag en morgen'. Er wordt gewerkt aan een tentoonstelling, waarin vrouwen door de eeuwen heen, vanuit verschillende beroepsgroepen en uit de verschillende regio's die de Noordduitse kerk heeft, belicht worden. In het mentorproject, waarin vrouwen van verschillende generaties worden samengebracht wordt samengewerkt met de projectgroep 'genderjustice' van de Women Desk.

Nederlandse Lutherse Vrouwen Bond (NLVB): liaison person Coby Aartsen laat in een Power Point-presentatie zien waar de lutherse vrouwen in Nederland het afgelopen jaar mee zijn bezig geweest. Zij wil niet één speciale vrouw als 'reformatie binnen de eigen kerk' centraal stellen, maar de vrouwenorganisatie. In het vrouwencontactweekend in Kasteel Hoekelum in oktober 2012 hebben vrouwen uit de reformatie centraal gestaan, waaronder de Nederlandse theologe en kunstenares Anna Maria van Schurman, die opgenomen zal worden in de volgende kaartserie 'Vrouwen van de reformatie'. Wat het jaarthema betreft volgen de Nederlandse vrouwen de thema's van de Lutherdecade, voor

2013 'Reformatie en tolerantie' en heeft de CDA-politica en ambassadrice voor de migrantenkerken Kathleen Ferrier de inleiding verzorgd. Ook het voorbeeld van de Duitse 'Frauenmahle' is opgepakt en uitgewerkt op de jaarlijkse ontmoetingsdag in Amsterdam waarvoor de Surinaamse leden gekookt hebben en de maaltijd onderbroken is door de verhalen van drie Surinaamse vrouwen m.b.t. tot de herdenking van de afschaffing van de slavernij. Voor de vrouwencontactdagen die vanwege een te beperkte belangstelling niet meer georganiseerd zullen worden, komen ééndaagse activiteiten in de plaats, waarbij de verbinding wordt gelegd met de vrouwen in de plaatselijke gemeenten.

Evangelische Kirche in Württemberg (EKW): Ursula Kress is door haar kerk aangesteld voor het vrouwenwerk en werkt samen met de vrouwenorganisatie van de EKW aan verschillende projecten die met gelijkberechtiging te maken hebben. Er worden hiertoe 'Frauenmahle' georganiseerd waarbij de verschillende invalshoeken belicht worden terwijl er samen gegeten wordt. Onder de noemer 'Gute Arbeit, gutes Leben' wordt gewerkt aan het verbeteren van arbeidsomstandigheden van vrouwen (bijv. de uitbuiting van de zgn. Schleckervrouwen (drogisterijketen), vrouwen in de zorg en vrouwen met 0-urencontracten). Opgepakt is het Zwitserse '1000-vredesvrouwenproject', dat genomineerd is voor de alternatieve Nobelvredesprijs en waarin actuele vrouwen uit verschillende regio's een voorbeeld zijn op allerlei gebied: opvoeding, onderwijs, vredeswerk, kunst etc.

Evangelisch-Lutherische Kirche in Sachsen (EVKLS): Kathrin Wallrabe is de 'Gleichstellungsbeauftragte' van haar kerk. Ook zij organiseert in oecumenisch verband 'Frauenmahle' met verschillende invalshoeken. Het thema is 'Wij zijn hervormers: vrouwen geven impulsen voor de toekomst'. Er is een uitwisseling met vrouwen van andere continenten. Kathrin organiseert de Europaconferentie van lutherse vrouwen, die in mei 2014 in Meissen zal plaatsvinden en waarbij ook de tentoonstelling 'Eine starke Frauen Geschichte – 500 Jahre Reformation' in Schloss Rochlitz bezocht zal worden.

Evangelisch-Lutherse Kerk in Noorwegen: Synnöve Hynnaland, regiocoördinator voor de Noord-Europese lutherse kerken, is speciale gast in deze conferentie. De Scandinavische vrouwen zijn ook bezig met het project 'Vrouwen en voortgaande reformatie'. De lutherse vrouwen maken deel uit van een oecumenisch verband. Als speciaal door haar kerk aangestelde vrouwenreferent is Synnöve bezig met het organiseren van verschillende seminars over bijv. 'sexueel misbruik in de kerk', 'feministische theologie', 'women empowerment' en 'interreligieuze dialoog'. In juni 2014 is er een ontmoeting van zo'n 15.000 vrouwen uit alle Scandinavische landen met als thema 'Women are women's best friends'.

II. Rapportage Women in Church and Society (WICAS) LWF

Dr. Elaine Neuenfeldt geeft eerst een uitleg over de nieuwe structuur van de LWF en de betekenis ervan voor WICAS. WICAS werkt nauw samen met het Department for World Service (DWS) en de hulpverleners van de lutherse lidkerken die betrokken zijn bij de hulpprogramma's. Ook is er een intensief contact met de vluchtelingenorganisatie van de Verenigde Naties, die signalen doorgeeft, waarop geanticipeerd kan worden, zoals de verkrachtingen van vrouwen in Congo, en alles waarbij vrouwenrechten in het geding zijn.

Ook wordt er samengewerkt met het Department for Mission and Development (DMD) en het Department for Theology and Public Witness (DTPW). WICAS is in de nieuwe structuur verhuisd van DMD naar DTPW. In DTPW zijn de volgende aandachtsgebieden ondergebracht: reformatie, oecumene, advocacy en mensenrechten, hermeneutiek en interreligieuze dialoog en WICAS dus.

In de Councilmeeting in Colombia is gesproken over hoe de communicatie verbeterd kan worden. Om hieraan tegemoet te komen is voorgesteld om te komen tot één gezamenlijk thema: de voortgaande ('ongoing') reformatie en gender justice. In kaart wordt gebracht hoeveel vrouwelijke theologen er zijn en of deze zijn samengebracht in netwerken.

Gestimuleerd wordt de verhalen te vertellen van vrouwen die zich onderscheiden (hebben).

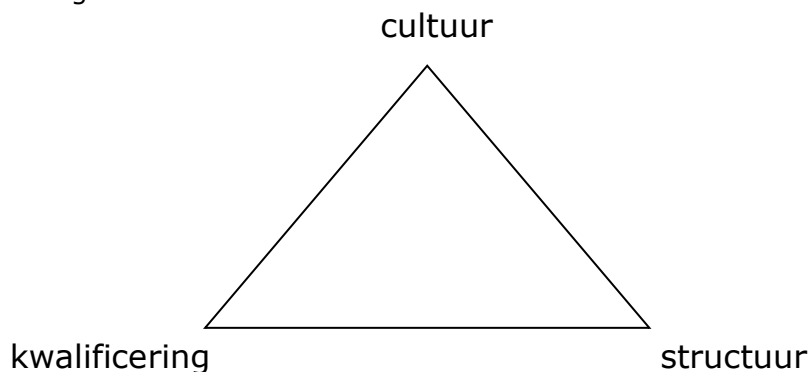
Wat gender justice betreft, ligt er nu een officieel beleidsstuk dat bedoeld is voor de gehele 'communio' en niet alleen voor de LWF-staf. Het gebruik van het woord 'gender' sluit deuren, is de ervaring, praat daarom liever over 'justice' en sla daarmee een brug naar 'gender'. Hoe versta je gerechtigheid, daar begin je mee! Gerechtigheid als een bijbels en theologisch begrip, dat in het document 'Gender justice policy' volgens de methodologie 'zie, oordeel en handel' wordt uiteengezet. Zoals gezegd beslaat het document de gehele LWF, de werkers moeten erop getraind worden, elk in hun eigen gebied. De verschillen zijn groot. Ook in lidkerken waar vrouwenordinatie allang een gegeven is, verrichten vrouwelijke theologen in meerderheid nog steeds 'specifiek vrouwelijke taken' in bijvoorbeeld het jeugd- en jongerenwerk en het diaconaat, maar zijn geen bisschop. En zelfs in Afrikaanse landen waar vrouwenordinatie mogelijk is, heeft het ontstijgen van de armoede vanzelfsprekend een hogere prioriteit dan gender justice, ook al zijn er raakvlakken. De Afrikaanse regiocoördinatoren werken samen met vrouwelijke theologen, plaatselijke en jonge vrouwen.

Aanbevolen wordt dat in iedere lidkerk:

1. een groep wordt gevormd die de tekst van het document 'Gender justice policy' bestudeert en
2. deze vervolgens werkbaar maakt voor de eigen situatie

In LWF-verband zal gewerkt worden aan een gezamenlijke handleiding.

Het document wordt in bespreking gegeven. Er vindt met name een discussie plaats over nr. 7 van de 10 in het document aangereikte principes waaraan men zich kan committeren, nl. het afbreken van barrières die een volledige participatie van vrouwenleiderschap op het niveau van besluitvorming in de weg staan. Deze barrières zijn onder te brengen in een model van een driehoek.

De heersende cultuur van een (kerkelijke) organisatie veranderen is het moeilijkst. Deze vormt voor vrouwen een grote barrière. Dat kan o.m. te maken hebben met stereotype denkbeelden die bij mannen leven waardoor vrouwen geen kans krijgen. Maar er is meer: tussen de drie polen is sprake van een wisselwerking. Wat kwalificering betreft hebben veel vrouwen een negatief zelfbeeld: zou ik zo'n plaats aan de top wel aankunnen, heb ik wel voldoende opleiding en ervaring, etc. De coaching- en mentorprojecten die binnen verschillende kerken lopen, bewijzen hierin uitstekende diensten. Waar de structuur een barrière vormt, komt het probleem van het verenigen van werk en gezin om de hoek kijken. En wat helaas ook nog altijd een gegeven is: vrouwen zijn lang niet altijd solidair met elkaar en willen niet altijd voor een vrouw kiezen. Of – eenmaal in de leiding – conformeren zich aan de manier van leidinggeven van hun mannelijke collega's....

III. De diaconessengemeenschap: is er nog toekomst?

Als je te gast bent in het moederhuis van de zuster gemeenschap is het vanzelfsprekend dat een ontmoeting met de zusters diaconessen op het programma staat. Nu is die ontmoeting niet moeilijk, want buiten het programma om vinden er veelvuldig

ontmoetingen plaats: in de gangen om even een vriendelijk praatje te maken, in de eetzaal samen aan de maaltijd, in de kapel bij de morgen-, middag- en avondgebeden. In onze conferentiezaal komt diacones Ulrike Göckelmann, verantwoordelijk voor de diaconale opleidingen en cursussen, ons over 'haar' organisatie vertellen.

Dit jaar viert de Stuttgarter diaconessengemeenschap haar 160-jarig bestaan. De stichtster was een rijke koopmansvrouw, die het begrip 'gender justice' toen al in praktijk bracht: het bestuur werd gevormd door vijf vrouwen en vijf mannen! Men begon in het Hofkrankenhaus, waar de diaconessen werden opgeleid en ook woonden. Daarna werd eerst het moederhuis en vervolgens het eigen ziekenhuis gebouwd. Er waren toen 1600 diaconessen, die in de hele regio werkten in ziekenhuizen of als gemeentezusters die de kerkelijke gemeenten ondersteunden bij het vrouwen- en kinderwerk en het diaconaat. Ook waren er hulpzusters, die dezelfde opleiding en taken hadden, maar zelfstandig woonden. In de jaren zeventig van de vorige eeuw werd het kringverband vrijgegeven en traden er ook mannen toe. Nu bestaat de gemeenschap uit 380 vrouwen en 80 mannen. Veel van hen zijn gepensioneerd, de werkenden hebben een aanstelling in de zieken- en ouderenzorg of werken als predikant, tuinman en in de facilitaire dienst. Af en toe treden er mensen in, zoals bijvoorbeeld op de 3^e Adventszondag zal gebeuren door een artsenechtpaar. Van de 120 diaconessen die in het moederhuis wonen zijn er nog slechts twee actieve vijftigers, de rest is ouder, maar het merendeel nog wel actief met vrijwillige taken in huis, waar doorlopend gasten uit de hele wereld verblijven.

De grondhouding vanuit het christelijk geloof 'Zum Leben helfen – zum helfen leben' blijft doorgegeven worden, zij het in een meer gevarieerd samengestelde groep. Er is nl. sprake van een open gemeenschap, waarin ook stadsburgers welkom zijn. Er zijn maaltijdgroepen en een groot aanbod aan ontmoetings- en diaconale opleidingsmogelijkheden voor mensen van buiten. Het antwoord op de vraag of deze gemeenschap nog toekomst heeft na haar 160-jarig jubileum, is dan ook bevestigend.

IV. Samenstelling en opdracht Werkgroep Gender Justice

De leden van de werkgroep zijn: Kathrin Wallrabe, Cornelia Schlarb, Ursula Kress, Julia Lersch, allen vanuit het Westeuropanetwerk, en aangevuld met Gabriela Maier en Thomas Schalle.

1. De eerste stap zal zijn dat ieder het document eerst in de eigen achterban voorlegt en de resultaten ervan terugbrengt in de implementatiewerkgroep voor de conferentie in Meissen.
2. Bij het werken met het document dient er een absolute betrokkenheid van mannen te zijn.
3. Er worden checklijsten opgesteld voor de kerkleiding die het naar het lokale niveau moet brengen.
4. Het onderwerp 'gender justice' dient ingepast te worden in bestaande thema's en gespreksonderwerpen.

Samenvattend komt de taak van de werkgroep hierop neer: schrijf een korte richtlijn hoe het document te lezen, met een aantal vragen, die ter beantwoording opgestuurd worden aan de lidkerken.

V. Ontmoeting met moslimzusters.

Op dinsdagavond 19 november – dezelfde dag waarop de Duitse kerk de 'Buss- und Gebetta' heeft - vieren we samen met een groep moslimvrouwen het islamitische Asjoerafeest. Dit wordt gevierd op de tiende dag van de eerste maand van het nieuwe (maan)jaar. We eten met elkaar Noachsoep, omdat herdacht wordt dat Noach met de ark op de berg Ararat vastliep na de zondvloed. Het is een dag waarop mensen extra goed doen aan elkaar en hun burens uitnodigen om samen de maaltijd te houden. Mooi om stil te staan bij zoveel verhalen die moslims, christenen en joden samen delen. In de islamitische tekst gaan alleen de zonen van Noach niet mee aan boord van de ark. Niet alleen het Noachverhaal komt op deze dag in het voetlicht te staan, maar ook de geboorte van Jezus en de ontmoeting van Jakob met zijn verloren gewaande zoon Jozef.

Noachsoep wordt gemaakt van alle vruchten, noten en zaden die op die dag nog in huis zijn. De soep (die eigenlijk meer van stevige pudding weg heeft) heeft een karakteristieke eigen smaak, terwijl je ook alle aparte ingrediënten kunt blijven proeven. Vrouwen met hoofddoeken en vrouwen zonder hoofddoeken, jonge vrouwen en oudere vrouwen, zelfs een moeder met een baby, met elkaar aan de maaltijd, elkaar hun verhalen vertellend, uitwisselen wat hen beweegt, het is een bijzondere avond, die wordt opgeluisterd door live-muziek: melancholiek ontroerend fluitspel door één van de vrouwen.

De vrouwen zijn leden van de vereniging StuFem (Stuttgarter Femina e.V.) die in 2012 is opgericht door voornamelijk Duits-Turkse vrouwelijke academici. De doelstelling is een vreedzaam samenleven van mensen uit verschillende culturen, godsdiensten en nationaliteiten te bevorderen alsmede de dialoog tussen de geslachten in het algemeen en vrouwen in het bijzonder, teneinde vooroordelen en intolerantie weg te nemen. Het is voor alle vrouwen een onvergetelijke ontmoeting die ons doet stilstaan bij onze gezamenlijke verantwoordelijkheid en de gemeenschappelijke weg die wij als zusters mogen gaan.

Moslimvrouwen en lutherse vrouwen

VI. Convent van Vrouwelijke Theologen.

a. LWF Committee on Reformation:

Dr. Cornelia Schlarb is voorzitter van het (VELKD) Convent van Vrouwelijke Theologen. Zij is betrokken bij het LWF Committee on Reformation, waarmee zo ook de verbinding gelegd is met WICAS. Het onderzoek naar vrouwengeschiedenis laat zien dat de geschiedenis van de vrouwen uit de reformatietijd niet geïdealiseerd en geromantiseerd moet worden. Zó leuk was het niet om uit het klooster gehaald en uitgehuwelijkt te worden. Niet voor niets kozen vrouwen later bewust voor een leven in gemeenschap zoals de diaconessen. Deze LWF-werkgroep is een gemengde groep, ook in leeftijd en in afkomst en heeft haar rapport gepresenteerd aan de Council. De begeleidende brief bij het rapport is tevens een samenvatting van het rapport en is terug te vinden op de LWF-website. Er is gekozen voor een thematische benadering, waarbij gebruik wordt gemaakt van de bestaande netwerkgroepen.

Een tweede groep werkt rond het thema 'Jonge hervormers' hen is gevraagd dit te presenteren in een project, waarvoor een selectie wordt gemaakt.

Het kernwoord waar alles om draait is 'genade'. Er zijn drie subthema's:

1. Salvation not for sale (theologisch aspect)
2. Creation not for sale
3. Human beings not for sale

Het motto 'not for sale' legt de verbinding met het gehele probleemveld rond 'trafficking': schepping en schepselen als koopwaar verkwanselen.

Bij de uitwerking van 'Women in the ongoing reformation' helpen vertegenwoordigers vanuit de verschillende regio's het werkbaar te maken voor gebruik in alle lidkerken van de LWF. Datzelfde gebeurt ook met 'women leadership', waarbij de mentoren aan het werk gaan met hun regionale groep en hun kennis delen met de groep, in wederzijdsheid.

b. Website 'Vrouwen en reformatie'

In 2009 is binnen het Convent een begin gemaakt met een brainstorm over het thema 'Vrouwen en reformatie'. Men zocht ondersteuning bij het Genderreferaat van de EKD. Die steun is er gekomen en heeft geresulteerd in de aanstelling van dr. Christina Dronsch speciaal voor dit project. Zij is theologe en bekend met nieuwe media. Sinds mei 2013 is de website www.frauen-und-reformation.de in de lucht, een on-line voorstelling en interactief platform.

Samen met Cornelia bezoeken we de site, die na de homepage uit 4 onderdelen bestaat:

1. **Herinneringslandkaart** van Europa met ca. 200 vrouwenbiografieën en reformatorische impulsen door de eeuwen heen. Het is geen afgesloten geheel, de bedoeling is dat er uitbreiding plaatsvindt, dat het verhaal doorgaat. Elke vrouw had een belangrijke bijdrage aan de reformatie in haar tijd, die nu nog doorspeelt. Vrouwen hoefden geen dienstverband met de kerk te hebben, maar waren wel vernieuwend bezig in hun kerk. Elke bezoeker kan commentaar leveren en de schrijvers van de biografieën geven een aanbod van literatuur voor verdere verdieping.
2. **Verbeelding van jezelf als één van de vrouwen uit de reformatie.** Leuk om te doen. Hierbij word je gevraagd na te denken over wat je onder reformatie verstaat en welke aspecten van de biografie je wilt meenemen en welke niet.
3. **Leercentrum.** Een webquest speciaal gericht op scholieren met een aanbod van materiaal dat te gebruiken is voor het beantwoorden van vragen. Ideeën zijn tot 2015 welkom bij dr. Dronsch.
4. **Actueel.** Hieronder staan activiteiten over het thema vermeld en ander relevant nieuws.

In 2015 loopt het contract met dr. Dronsch af. Het Convent probeert WICAS als partner in de organisatie van het project te betrekken.

c. Historische roman over Elisabeth von Rochlitz.

Het Convent heeft auteur Anja Zimmer bereid gevonden het leven van Elisabeth van Saksen, oftewel Elisabeth von Rochlitz (naar de gelijknamige burcht waar ze woonde) in een historische roman vast te leggen. Met inachtneming van de opdracht van het Convent er geen geromantiseerd en geïdealiseerd boek van te maken, heeft Anja Zimmer zich na een gedegen studie en veel onderzoek naar bronnen en plaatsen die verbonden zijn met Elisabeth von Rochlitz aan het werk gezet en is het eerste deel inmiddels gereed. Wij hebben de eer Anja Zimmer in ons midden te mogen verwelkomen en als een ware voordrachtskunstenares neemt ze ons al voorlezend mee naar een paar episodes uit het leven van Elisabeth, die humoristisch, met een groot Godsvertrouwen en als een vrouw die geen blad voor de mond neemt, wordt beschreven.

Elisabeth was de zuster van Philips van Hessen, die de eerste protestantse universiteit heeft gesticht.

Anja Zimmer werkt aan de voltooiing van het tweede deel van de roman, waaruit wij alvast een voorproefje krijgen, namelijk de episode waar de man van Elisabeth sterft en zij regeren gaat, onder grote tegenwerking van de Rooms-Katholieke Kerk. Het lukt haar evenwel het hele gebied tot het lutheranisme te hervormen.

VII. Bezoek aan de Evangelische Frauen in Württemberg.

In de namiddag en avond van de laatste conferentiedag brengen we een bezoek aan een delegatie van de Württembergse lutherse vrouwen, met wie we ook de avondmaaltijd gebruiken. Zij vormen geen vereniging, maar doen hun werk in opdracht van hun landskerk. Het is een professionele organisatie, waarbij een heel aantal beroepskrachten

ondersteund worden door plaatselijke vrijwilligers. In de leiding participeren een aantal contactvrouwen op verschillende niveau's:

- a. theologie en spiritualiteit; hiervoor is een fulltime predikante aangesteld, die zorg draagt voor een spiritueel aanbod als studiedagen over feministische theologie. Ook organiseert ze activiteiten als de vrouwenzondag en onderhoudt ze een oecumenisch netwerk van waaruit bijvoorbeeld speciale diensten voor zwangeren en gescheidenen en de vrouwenkruisweg op Goede Vrijdag georganiseerd worden.
- b. voor de wereldgebedsdag en oecumene;
- c. voor de verbinding met het lokale vrouwenwerk; ook hierin wordt oecumenisch samengewerkt, bijvoorbeeld in de zgn. 'Mutterkurheime' die in een sterk toenemende behoefte voorzien, omdat veel vrouwen de dubbele belasting van werk en gezin teveel wordt. Jaarlijks worden er projecten aangeboden zoals dit jaar 'Geloof en humor'.
- d. voor familieprojecten, waaronder moeder-en-kindwerk en werken met alleengaanden vallen.

De algehele leiding is in handen van Heide Trommer, die wordt bijgestaan door een bestuur van zeven vrijwilligers, elk met een eigen aandachtsgebied. Ook mannen zijn hierin vertegenwoordigd, weliswaar zonder stemrecht. Belangrijk is de strategische planning: waar willen we heen? En als vrouwen de kerk dragen, moeten we ze daarin ook van dienst zijn, hoe doen we dat? Eveneens van groot belang hierbij is het in gesprek blijven met zowel de kerkleiding als de regionale en lokale gremia.

Het is duidelijk dat kerk en samenleving hier sterk met elkaar verweven zijn. De kerk vervult een essentiële rol op het gebied van zorg, maatschappelijk werk en onderwijs. Vanuit het vrouwenwerk wordt bijvoorbeeld het vrouweninformatiecentrum (FIZ) georganiseerd, waar vrouwen in moeilijke situaties (relatieproblemen, geweld, seksueel misbruik) terecht kunnen en door ervaren beroepskrachten geholpen worden. Het betreft veel migrantenvrouwen en vrouwen (m.n. uit Oost-Europa en Nigeria) die het slachtoffer van mensenhandel zijn geworden en aangezet worden tot prostitutie, bedelarij en orgaanhandel. Er wordt nauw samengewerkt de politie.

Onder leiding van twee jonge vrouwen als stadsgidsen wandelen we door de verlichte straten van het centrum van Stuttgart, waar naast veel saaie en strakke na-oorlogse bouw ('democratische architectuur') ook nog wel wat mooie gerestaureerde oude bouwwerken als het Oude en Nieuwe Slot en het standbeeld van Schiller te zien zijn.

VIII. Ontmoeting met bisschop July.

Behalve landsbisschop is bisschop July ook vice-president van de LWF West-Europa Desk. Hij blikt terug op de 'Boete en gebedsdag' van afgelopen dinsdag. Wanneer moeten we praten, wanneer moeten we zwijgen? We weten dat we niet mogen wegstijgen bij geweldsmisbruik, toch doen we het. Dit houdt mensen bezig in een gepolariseerde landskerk en gepolariseerde samenleving, waarvan de veranderingsprocessen uiteraard doorwerken in de kerk. De kerk van Württemberg telt 2,2 miljoen leden.

In de voorbereiding op dit gesprek met de bisschop hebben we verschillende vragen geformuleerd voor hem in zijn rol als vice-president van de West-Europa Desk:

1. Welke stappen moeten worden genomen om het gender justice project in de regio succesvol te implementeren?
2. Hoe wordt het Nationaal Comité hierbij betrokken?
3. Wat zijn theologisch en methodologisch belangrijke richtlijnen om het document te lezen?
4. Kan het model dat hier regionaal wordt ontwikkeld ook globaal dienst doen?

Om goed beslagen ten ijs te komen, hebben we zelf al wat ideeën hierbij:

- kaarten met een afbeelding en een bijpassende theologische tekst uit het document, als middel om tot een eigen invulling te komen
- het organiseren van Bijbelstudies met het lezen van een Bijbeltekst, een korte uitleg en vervolgens een groeps gesprek

- een algemeen actieplan, toegespitst op de eigen regionale of landelijke situatie en laagdrempelig
- het begrip 'vrouwenidentiteit' samenbrengen met de werkvelden 'reformatie' en 'gender justice', waarbij het voorbeeld van de losbladige zgn. 'toolkit' van de EKM behulpzaam kan zijn.

Bij het samenstellen van de leesgroepen staat voorop dat deze bestaat uit theologen en leken, uit vrouwen en mannen en dat een contextuele benadering vanzelfsprekend is. Op 10 december 2013 wordt/is het document in Genève gepresenteerd en is het online bruikbaar voor iedere lidkerk. Aan bisschop July wordt gevraagd om een aanbeveling voor de bespreking van het document, waarbij tevens verwezen wordt naar de LWF-vertegenwoordigers die er al mee werken.

Bisschop July is graag bereid hieraan mee te werken en zegt dat het document ook op 6 december a.s. in de vergadering van het Nationaal Comité op de agenda staat. Hij verzucht dat de balans soms weg in de onderwerpen die op de agenda komen en die allemaal belangrijk zijn, maar hij belooft zijn best te doen voor een zorgvuldige bespreking van het gender justice document. Er wordt hard gewerkt aan het opvoeren van het aantal vrouwelijke predikanten in de beleidsorganen, waarbij WICAS ondersteuning biedt. Hij merkt overigens wel dat er verschil is tussen jonge en oudere vrouwelijke theologen in de wijze waarop naar het hele gendervraagstuk gekeken wordt. Ursula Kress gaat hierop in en presenteert het eerder in dit verslag beschreven driehoekmodel. Er hoort niet alleen naar gelijkberechtiging in relaties toegewerkt te worden, maar ook in (kerkelijke) structuren. Vrouwen die serieus een bepaalde positie overwegen, zien er vanwege de organisatiestructuur dan toch van af. De tien omschreven principes in het document kunnen behulpzaam zijn bij het omvormen van de structuren.

Coby Aartsen vraagt aan de jonge theologe die bisschop July vergezelt of zij zichzelf herkent in wat hier geschetst wordt. Zij bevestigt dat ook zij en andere jonge vrouwelijke collega's moeite hebben met de scheiding van werk en privé en dat de kerkstructuur belemmerend werkt voor vrouwen die naast hun werk de zorg voor hun kinderen hebben. Zij houden echter vast aan wat oudere vrouwen aan goede dingen bereikt hebben. Ze wil hen bemoedigen hiermee door te gaan, maar verzekert hen ook, dat de situatie voor jonge vrouwen niet zo problematisch is als wel eens wordt geschetst. Bisschop July adviseert gendervragen niet te isoleren, maar in samenhang te zien. Kathrin Walrabe constateert dat het voor vrouwen niet aantrekkelijk is om predikant in een vrouw-onvriendelijke kerk te worden, die dan wel vrouwenordinatie toestaat, maar niet van harte. In haar kerk (Saksen) heeft ze te maken met structuren die verenigbaarheid van beroep en gezin onmogelijk maken.

Bisschop July zegt toe dat de belangrijke ervaring die de kerk van Württemberg met de problematiek die in dit document wordt omschreven allang heeft door hem ingebracht zal worden in het belang van de hele communio. Hij eindigt deze ontmoeting met de wijze woorden dat de LWF staat voor 'eenheid in verscheidenheid' die verschillende lidkerken lijnrecht tegenover kan brengen, maar steeds weer - staande rond de Tafel bij het delen van Brood en Wijn - een 'verzoende verscheidenheid' wordt.

IX. Samenstelling Reformatiewerkgroep.

Deze wordt gevormd door Ulrike Hansen en Coby Aartsen. In samenwerking met Kathrin Wallrabe en Cornelia Schlarb bereiden zij het volgende voor:

1. een volgende druk van de kaartenserie van 'Vrouwen van de reformatie', waarbij ook de Nederlandse Anna Maria van Schurman zal behoren
2. het verzamelen van reformatieverhalen van vrouwen(groepen)
3. het bevorderen van het theologisch gesprek

X. Verkiezingen regio-coördinator West-Europa.

Dr. Elaine Neuenfeldt heeft geconstateerd dat het model dat destijds door Cornelia Hübner en Coby Aartsen is voorgesteld en in praktijk gebracht voor de West-Europa regio, nl. een duo-baan, vruchten afwerpt en navolging verdient. De langstzittende treedt na drie jaar af, een nieuwe regio-coördinator wordt gekozen, die ingewerkt wordt door de

nog zittende regio-coördinator. Ulrike Hansen en Julia Lersch hebben hun driejarige periode er m.i.v. 1 januari 2015 op zitten. Aan één van beiden wordt gevraagd zich voor een volgende periode van drie jaar beschikbaar te stellen. Nu zijn er twee regio-coördinatoren vanuit de grote Duitse landkerken. Het verdient aanbeveling naast een regio-coördinator vanuit de Duitse kerken een tweede coördinator vanuit de kleine lutherse minderheidskerken te hebben. Voor de verkiezingen in Meissen wordt Coby Aartsen gevraagd zich te willen nomineren voor deze taak. Zij zal zich hierop bezinnen, in overleg met haar bestuur.

XI. Voorbereiding Europaconferentie in Meissen.

Kathrin Wallrabe leidt het gesprek over de invulling van het programma. De conferentie is van 12 t/m 16 mei 2014 in Meissen.

1. Thema: 'Gender justice in verleden en heden' en 'Ongoing reformation'.
2. Wie wordt uitgenodigd? De groep zal uit 30 deelnemers bestaan. Naast de regio-coördinatoren zijn dit de liaison persons van de verschillende lidkerken en een aantal Councillleden.
3. Programma:
  - Aankomst middag 12/5 met om 15.00 uur een openingsdienst verzorgd door een plaatselijke groep. Om 16.00 uur kennismaking en om 17.00 uur 'keynote', introductie op het thema. Na de maaltijd een informeel samenzijn met film en muziek.
  - 13/5: Dr. Christina Dronsch is dan te gast en zal spreken over 'Women and the ongoing reformation' en 'haar' website en social media project. Ook komt Anja Zimmer het tweede deel van haar historische roman presenteren en de Engelse vertaling van het eerste deel. De workshops worden in de tijd voorafgaand aan de conferentie voorbereid door iedere regio. Naast de blokken van 2 uur die ingevuld worden door gastsprekers zijn er op dag 2 en 4 drie workshops van elk 2 uur.
  - 14/5: Overdag excursie naar Slot Rochlitz en bezoek aan de expositie 'Starke Frauen' . 's Avonds napraten over de expositie en met liederen en muziek vertellen over elkaars levens (naar het voorbeeld van de conferentie op Kasteel Hoekelum in 2009).
  - 15/5: Gastspreker dr. Gabriella Mayer?? Workshops in de morgen en middag. In de avond plenaire bespreking van de uitkomsten in de workshops.
  - 16/5: Evaluatie, afsluitende viering en vertrek naar huis.

Coby Aartsen-Kraaijpoel, liaison person Nederland

Bisschop July en WICAS-vrouwen